

חגי (מ)

א ב

פרק-א

חגי

[א] בשנת שתיים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש הזה דבר יהיה ביד חגי הנביא אל זרבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר:

רש"י בשנת שתיים לדריוש. הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומלכנו במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מצבל לירושלים ברשיון כורש שנאמר (עזרא ט) מי בכל עמו וגו' ועמדו כרי יהודה וזנימין ושלחו איגרותיה' לכורש לכוות לבטל מלחכת בית המקדש שהתחילו (ולוא ובטלום) מיום ההוא בטלו כמפורש (בעזר' א) באדין בטילת עבדת בית אלהנא וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשרה של אחשורוש ושנה הראשונה של דריוש בנו ובשנת שתיים נאמרה נבואה זו לחגי לזרז לחזור ולבנות במלחכה ולא יראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יכליחם : (רש"י)

מצודת דוד בשנת שתיים לדריוש. הוא דריוש בן אחשורוש שנתן רשות לבנות הבית אחר שבטלו מהבנין בימי כורש כמ"ש בעזרא : **בן שאלתיאל**. בן פדיה בן שאלתיאל היה כמ"ש בדברי הימים ובני בנים הם כבנים : (מצודת דוד)

מצודת ציון פחת. שליט ומושל כמו פחות וסגנים (יחזקאל כג) : (מצודת ציון)

[ב] פה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת יֹאמַר הָעַם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עָתָּה בָּא עֵת בֵּית יְהוָה לְהַבְנוֹת : (פ)

רש"י העם הזה אמרו. לפי שצטלו אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאת לחרצות ירושלים ע' שנה ולא יבא עוד עת ביתי להבנות אמור להם שצא עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות לתחילת מלכות צבל שבעים שנה וכן היתה לסוף שבעים שנה נפקדו לעלות ע"פ כורש אבל בניין הבית נתלה בחורצות ירושלים שבימי כדקיהו שהיה מאוחר י"ח שנה למלכות צבל כדאמר מר (מגילה יא, ערכין יב,) גלו צי"ח גלו צי"ט ועתה מלאו הי"ח : (רש"י)

מצודת דוד לא עת בוא. ר"ל הם אומריי עדיין לא בא העת לבנות הבית הנה לא כן הוא כי עתה בא עת בית ה' להיות נבנה כי כבר נשלמו ע' שנה שאמר ירמיה וכמ"ש בסוף מ"ב בחשבון שנות הדורות : (מצודת דוד)

[ג] וַיְהִי דְבַר יְהוָה בְּיַד חֲגִי הַנְּבִיאָא יֹאמַר : **[ד]** הַעֵת לָכֶם אַתֶּם לְשֹׁבֵת בְּבָתֵיכֶם סְפוּנִים וְהַבַּיִת הַזֶּה חָרַב :

רש"י העת לכם. ל' תימה לכך נקוד הה"א בפתח : ספונים. מכוסים בנסרי ארזים כמו (מלכים א' ו) ויספון את הבית וספון את הבית בארז וכן ת"י הכדין כשר לכוון דאחון יתבין צבתיא די מטללון בנסרי דארזיא ובית מקדש' הדין חרוב : (רש"י)

מצודת דוד העת לכם. וכי רק לבד לכם בא העת שאתם תשבו בבתיכם הספונים ומכוסין בתקרות והבית הזה ישאר חרב כשהיה בתמיה : (מצודת דוד)

מצודת ציון ספונים. ענין תקרת הכסוי כמו וספון בארז (ירמיה כב) : **חרב**. מלשון חורבן : (מצודת ציון)

[ה] וְעַתָּה פֶּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׁימוּ לְבַבְכֶם עַל דַּרְכֵיכֶם :

רס"י על דרכיכם. על עסקיכם שאתם רואין שאין צמעה ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא (רס"י) :

מצודת דוד **שימו לבבכם.** התבוננו על עסקיכם וטראו שלא כן הוא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **דרכיכם.** ר"ל עסקיכם וכן מעשות דרכיך (ישעיה נח) : (מצודת ציון)

[נ] זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתפר משתפר אל צרור נקוב: (פ)

רס"י והבא מעט. בעון בכורים שצטלו : אכול ואין לשבעה. בעון ביטול מנחות : שתו ואין לשכרה. שניטל טעם היין לפי שצטלו הנסכים : לבוש ואין לחם לו. בעון בגדי כהונה שצטלו : והמשתכר משתכר אל כרור נקוב. כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקקר בגד נקוב: (רס"י)

מצודת דוד **זרעתם הרבה.** הנה הרבה זרעתם ומעט הבאתם אל הבית פחות ממה שזרעתם כי לא צמחה השדה : **אכול.** אתם אוכלים מאכל ואין בו לשבעה כי המארה נשתלחה במעיים : **ואין לשכרה.** אינו כדאי לשכר כי חלף טעם היין : **לבוש.** ר"ל הנה לבשתם לבוש ואינו כדאי להחם לו ואע"פ שמדרך העולם היה ראוי לחמם : **והמשתכר.** ומי שהוא משתכר במקח וממכר וכדומה הנה אין בו ברכה וכאלו משימו בצרור בגד הנקוב מתחת וכמו שיכנס כן יצא : (מצודת דוד)

מצודת ציון **לשכרה.** מלשון שכרות : **לחום.** מל' חמימות : **והמשתכר משתכר.** מלשון שכר וריוח : **צרור.** ענין קשור כמו צרור הכסף (משלי ז) : **נקוב.** מל' נקב וחור : (מצודת ציון)

[ז] כה אָמר יְהוָה צְבָאוֹת שִׁימוּ לְבַבְכֶם עַל דַּרְכֵיכֶם :

מצודת דוד **שימו לבבכם וגו'.** ר"ל התבוננו על עסקיכם לתקנם : (מצודת דוד)

[ח] עָלוּ הָהָר וְהִבְאֵתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבַּיִת וְאַרְצָהּ בּוֹ (ואכבד) וְאֶכְפְּדָהּ אָמַר

הנה:

רס"י ואכזבה. חסר ה"א כנגד חמשה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקדש שני ארון אורים ותומים ואף ושכינה ורוח הקודש כדליתא במסכת יומא : (רס"י)

מצודת דוד עלו ההר. ר"ל זאת עשו עלו אל ההר והביאו משם עצים ובנו הבית : **וארצה בו**. ר"ל עם כי יהיה קטן אהיה מרוצה בו ואתכבד על ידו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **וארצה**. מלשון רצוי : (מצודת ציון)

ט פנה אל הרבה והנה למעט והבאתם הבית ונפחתי בו יען מה נאם יהנה צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו :

רס"י פנה אל הרבה. עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט : ונפחתי בו. אבי' עליו מכת רקבון ותולעת : ונפחתי. לשון נופח באף פחם (ישעיה (ל) : (רס"י)

מצודת דוד פנה אל הרבה. ר"ל אם לא תשמעו לי הנה כאשר תפנו אל הרבה להביא הבית אשלח בו מארה והנה היה הפנים למפרע אל מעט וכאשר תביאו המעט הזה אל הבית אנפח בו ותהיה כלה בנשיבת רוח פי והוא ענין מליצה : **יען מה**. כאומר ואם תשאלו בעבור מה יהיה כן הנה מאמר ה' צבאות להשיב לכם שזהו בעבור ביתי אשר הוא חרב ואתם כל אחד מכם רץ לביתו לחסות בצל קורתו : (מצודת דוד)

מצודת ציון **ונפחתי**. מלשון הפחה נשיבת רוח הפה : **יען**. בעבור : (מצודת ציון)

י על כן עליכם פלאו שמים מטל והארץ פלאה יבולה :

רס"י עליכם כלאו שמים. על חוביכון : כלאו. מנעו : (רס"י)

מצודת דוד עליכם כלאו שמים מטל. עם כי אין הטל נעצר משאר המקומות הנה עליכם מנעו השמים מלהוריד הטל : **כלאה יבולה**. מנעה לתת פריה : (מצודת דוד)

מצודת ציון כלאו. ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות לו) : **יבולה.**
פריה כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג) : (מצודת ציון)

[יא] וְאֶקְרָא חֶרֶב עַל הָאָרֶץ וְעַל הַהָרִים וְעַל הַדָּגָן וְעַל הַתִּירוֹשׁ וְעַל הַיְצֵהָר
וְעַל אֲשֶׁר תּוֹצִיא הָאֲדָמָה וְעַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל יִגְיַע כְּפִים : (ס)

מצודת דוד ואקרא. אביא בגזירה יובש על הארץ וכו' למען יכמש
ויתקלקל יבול הארץ : **ועל אשר תוציא האדמה.** מיתר המינים : **ועל
האדם ועל הבהמה.** כי החורב והיבש מוליד חליים באדם ובבהמה : **ועל
כל יגיע כפים.** על כל העסקים שאתם יגעים בהם אשלח חורב ויובש ר"ל
המארה תבוא בהם ולא תצליחו : (מצודת דוד)

מצודת ציון חורב. יובש כמו חרבו המים (בראשית ח) : **התירוש.** ענבי היין
: **היצהר.** זית השמן : (מצודת ציון)

[יב] וַיִּשְׁמַע זָרְבָבֶל בֶּן שְׁלֹתִיאֵל וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְכָל
שְׂאֵרֵי הָעָם בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְעַל דְּבָרֵי חֲגִי הַנְּבִיא כְּאֲשֶׁר שָׁלְחוּ יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם וַיִּירָאוּ הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה :

מצודת דוד ועל דברי חגי הנביא. ואל דברי חגי הנביא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ועל דברי. ואל דברי : (מצודת ציון)

[יג] וַיֹּאמֶר חֲגִי מִלֵּאדָּךְ יְהוָה בְּמִלְאָכוֹת יְהוָה לָעַם לֵאמֹר אֲנִי אֶתְכֶם נָאִם
יְהוָה :

רס"י במלכות ה'. בצליחות המקום : (רס"י)

מצודת ציון מלאך. שליח וכן אשר מלאך שלוח עליהם (יחזקאל כג) :
(מצודת ציון)

[יד] וַיַּעַר יְהוָה אֶת רוּחַ זָרְבָבֶל בֶּן שְׁלֹתִיאֵל פַּתַּח יְהוּדָה וְאֶת רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ
בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת רוּחַ כָּל שְׂאֵרֵי הָעָם וַיָּבֵאוּ וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה
בְּבֵית יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם : (פ)

רס"י ויבאו ויעשו מלאכה. התחילו מסתתין באזנים ומנסרין עלים בשאי
בעשרים וארבעה לחודש וצבועי בעשרים ואחד היה דבר ה' אל חגי :

(כ"ז)

מצודת ציון ויער. מלי תהעוררות : רוח. רצון כמו אל אשר יהיה שמה
הרוח ללכת (שם א) : (מצודת ציון)

[טו] ביום עשרים וארבעה לחדש בששי בשנת שתים לדרגוש המלך:

מצודת דוד ביום וגו'. מוסב למקרא שלמעלה לומר ההתחלה היה ביום
עשרים וארבעה לחדש כי אז התחילו להכין את המצטרך אל הבנין אבל
בבנין התחילו בכ"ד לחדש התשיעי כמ"ש בסוף הספר : בששי. ר"ל
בחדש הששי : (מצודת דוד)

חגי פרק-ב

[א] בשביעי בעשרים ואחד לחדש קה דבר יהוה ביד חגי הנביא לאמר:

מצודת דוד בשביעי. בחדש השביעי : (מצודת דוד)

[ב] אומר נא אל זרבל בן שלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק
הכהן הגדול ואל שארית העם לאמר : **[ג]** מי בכם הנשאר אשר ראה את
הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם ראים אתו עתה הלא כמהו כאין
בעיניכם :

ר"י מי כנס הנשאר. שהיה מן הגולים ועודנו חי : אשר ראה וגו'. את
הראשון אין זה חשוב בעיניו : הלא כמוהו כאין. יודע אני כי מי שראה
הראשון אין זה בעיניו הלא כאין : כמוהו כאין. הוא ואין שום הן כמו
(הושע 7) והיה כעם ככהן אף כאן כמוהו כאין הוא ואין שניהם שום :
(כ"ז)

מצודת דוד מי כנס. מי הוא בכם הנשאר מאותם שגלו מירושלים : את
הבית הזה. את בית המקדש הראשון לפי שהיה באותו מקום עצמו קראו
הבית הזה : בכבודו הראשון. כפי מה שבנה אותו שלמה בעושר רב : ומה
אתם. ומה שאתם רואים אותו עתה בבנין זה : הלא כמוהו כאין. ר"ל

אם יעריכו זה מול זה הלא הבית הזה דומה הבנין אל ההעדר : (מצודת דוד)

[ד] וְעַתָּה חִזַּק זְרַבְבֶּל נְאֻם יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַחֲזַק כָּל עַם הָאָרֶץ נְאֻם יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי אֲנִי אֲתִקְּם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת :

מצודת דוד **ועתה חזק.** ר"ל הואיל וכן הוא עכ"ז לא ירפו ידיכם מהבנין בעבור זה והתחזקו ועשו את הבית כי אני אהיה אתכם להשפיע לכם טובה ע"י הבית הזה עם שאין לו ערך עם הבית הראשון מ"מ תבוא לכם הברכה על ידו ואותה אתם מבקשים : (מצודת דוד)

[ה] אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֲתֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְרוּחִי עֹמֵד בְּתוֹכְכֶם **אל** **תִּירָאוּ :** **(ט)**

רש"י **אל** **את הדבר אשר כרתי.** תורתו אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם **תיראו** : **(רש"י)**

מצודת דוד **את הדבר.** מוסב על מלת ועשו הנזכר במקרא שלפניו ר"ל עשו התורה והמצוה אשר כרתי עליה עמכם ברית בצאתכם ממצרים : **ורוחי.** רוח הנבואה עדיין עומדת עתה בתוכם ולכן אל תיראו כי תצליחו ותבוא הברכה על ידו : (מצודת דוד)

[ו] כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וְאֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם וְאֶת הַחֲרֻבָּה :

רש"י **עוד אחת מעט היא.** משתכלה מלכות פרס זו המושלת עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להנר לכם מן מלכות יון ומעט יהא זמן ממשלתה : **ואני מרעיש.** בניסים הנעשים לבני חשמונאי : **את השמים וגו'.** ויזינו ששכינתי שורה בבית זה ויזיאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב **בספר יוסף בן גוריון** : **(רש"י)**

מצודת דוד **כי כה.** אשר כה אמר ה' עוד אחת ר"ל מלבד הבית הנחרב עוד תבנה ותכונן בית אחד וזהו הבית השני : **מעט היא.** אבל מעט מן הזמן תתקיים : **ואני מרעיש.** ר"ל אביא חורבן על הבית כאלו כוכבי שמים ממסלותם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבוא עליהם : **ואת הים ואת החרבה.** ר"ל הרבה גדודים יבואו עליהם ובדרך ים ובדרך יבשה והם יחריבוהו : (מצודת דוד)

מצודת ציון החרבה. היבשה וכן אל החרבה (יהושע ד) : (מצודת ציון)

[ז] והרעשתי את כל הגוים וּבָאוּ חֲמֹדֵת כָּל הַגּוֹיִם וּמְלֹאתֵי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה
כְּבוֹד אָמַר ?הוּא צְבָאוֹת :

מצודת דוד והרעשתי. אבל אחר זה בזמן הגאולה ארעיש את העכו"ם לבוא על ירושלים למלחמה ועל חיל גוג יאמר : **ובאו חמדת וגו'.** יביאו עמהם חמדת עשרם : **ומלאתי.** אז אמלא את הבי' הזה כבוד כי העכו"ם הבאים יאבדו שמה וישראל ישללו חמדת עשרם ויביאו כבוד העושר אל בית ה' אשר תעמוד באותו מקום עצמו שזה עומד ולכן קראו הבית הזה וכמ"ש למעלה אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון : (מצודת דוד)

מצודת ציון כבוד. על העושר יאמר : (מצודת ציון)

[ח] לי הכסף ולי הזָהָב וְלִי הַזָּהָב נָאִם ?הוּא צְבָאוֹת :

רס"י לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב. וּבִידֵי לַהֲבִיאַ לְאֶסֶר חִפְלָתִי זֹו : (רס"י)

מצודת דוד לי הכסף. ובידי א"כ להביאם הנה : (מצודת דוד)

[ט] גָּדוֹל יְהִיָּה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן מִן הַרְּאִשׁוֹן אָמַר ?הוּא צְבָאוֹת
וּבְמִקּוֹם הַזֶּה אָתֶּן שְׁלוֹם נָאִם ?הוּא צְבָאוֹת : (פ)

רס"י גדול יהיה. רב ושמואל חד אמר צבנין וחד אמר צבנים קסני צית
לאקון ארבע מאות ועשר וצית קני ארבע מאות ועשרים : (רס"י)

מצודת דוד הבית הזה האחרון. ר"ל הבית העתיד שתעמוד במקום הזה :
מן הראשון. מן הבית שבנה שלמה : **ובמקום הזה.** בירושלים אתן אז
שלום ולא ישמע בגבולה חמס ושוד : (מצודת דוד)

[י] בְּעֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעֵי בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדַרְיוֹשׁ הָיָה דְבַר יְהוָה אֶל חַגִּי
הַנְּבִיא לְאמֹר :

מצודת דוד לתשיעי. לחדש התשיעי : (מצודת דוד)

[יא] כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר:

רס"י שָׁאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה. שְׂמַח סִכְחוּ צְגֻלוֹת הַלְכוֹת קוֹדֵשׁ וְטוֹמְאוֹה וְטַהֲרָה :

מצודת דוד שאל נא. שאל עתה את הכהנים דיני התורה אם לא שכחו בגלותם : לאמר. מוסב למקרא שלאחריו לאמר הן ישא איש וגומר ר"ל אמור להם בשאלה הן ישא איש וגומר : (מצודת דוד)

[יב] הֲוֹ יִשָּׂא אִישׁ בְּשֵׁר קֹדֶשׁ בְּכַנֹּף בְּגָדוֹ וְנָגַע בְּכַנְפוֹ אֶל הַלֶּחֶם וְאֶל הַנֶּזֶיד וְאֶל הַיַּיִן וְאֶל שֶׁמֶן וְאֶל כָּל מִאֲכָל הַיִּקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא:

רס"י בָּשָׂר קוֹדֵשׁ. בָּשָׂר טוֹמְאוֹת נְצִילָה אוֹ סָרֵץ : וְאֵל הַנְּזִיד. תִּצְטִיל : הַיִּקְדָּשׁ. הַיִּסְתַּחֵב : לֹא יִטְמָא. נַחֲלָקוּ צֶה רַב וְסַמוּחַל חַד אָמַר אִישׁתִּבִּישׁ כֹּהֲנֵי דְצַעֲי מַנִּייהוּ רַבִּיעֵי צִקְדָּשׁ וְאָמְרוּ לוֹ טַהוֹר וְחַד אָמַר לֹא אִישׁתִּבִּישׁ כֹּהֲנֵי חַמִּישֵׁי צִקְדָּשׁ צַעֲי מַנִּייהוּ : וְנָגַע בְּכַנְפוֹ. לֹא נָגַע בְּסָרֵץ עֲלָמוֹ אֲלֹא צְבָגָד שְׂהוּא רֵאשׁוֹן :

מצודת דוד הן ישא. הנה אם ישא איש בכנף בגדו בשר מובדל מפני הטומאה כשרץ ונבלה : ונגע בכנפו. עם כנפו שהוא ראשון לטומאה נגע אל הלחם ונעשה אי"כ שני : ואל הנזיד. ר"ל הלחם נגע בנזיד ונעשה אי"כ שלישי : ואל היין. ר"ל הנזיד נגע ביין ונעשה אי"כ רביעי : ואל שמן. ר"ל או הנזיד נגע בשמן אבל יין הוא משקה ואינו מטמא אחרים מן התורה אף אם היה ראשון לטומאה : ואל כל מאכל. ר"ל או הנזיד נגע במאכל אחר : היקדש. בשאלה אמר להם אם הרביעי נעשה מובדל וטמא : ויאמרו לא. ובאמת טעו כי בקדש גם הרביעי טמא : (מצודת דוד)

מצודת ציון ישא. מלי משא וסבל : קדש. ר"ל מובדל מפני הטומאה כי לשון קדש יאמר על דבר המובדל בין לטהרה בין לטומאה בין לאיסור כמ"ש פן תקדש המלאה (דברים כב) : בכנף בגדו. בשולי בגדו : הנזיד. התבשיל כמו ונזיד עדשים (בראשית כה) : (מצודת ציון)

[יג] וַיֹּאמְרוּ חֲגִי אִם יִגַּע טְמֵא נֶפֶשׁ בְּכָל אֶלֶה הַיִּטְמָא וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא :

רס"י אִם יִגַּע טְמֵא נֶפֶשׁ. מֵת עֲלָמוֹ : יִטְמָא. שְׁהַמַּת אֲצִי אֲצוֹת הַטוֹמְאוֹה וְחַמִּישֵׁי לְטוֹמְאוֹת סָרֵץ רַבִּיעֵי הוּא לְטוֹמְאוֹת מֵת : (רס"י)

מצודת דוד ויאמר חגי. הוסיף לנסותם אם יודעים הם עכ"פ שהשלישי טמא ואמר אם טמא נפש יגע בכל אלה ר"ל אם סדר הנגיעות האלה יהיה ע"י טומאת מת שהוא אבי אבות הטומאה ונעשה הכנף אב הטומאה והלחם ראשון והנזיד שני והיין וכו' שלישי : ויאמרו יטמא. ידעו מזה שיש טומאה בשלישי : (מצודת דוד)

[יד] ויען חגי ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם יהוה וכן כל מעשה ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא :

רפ"י כן העם הזה. כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בזכות : ואשר יקריבו שם. אם לא יתנו לזב ללמוד : (רפ"י)

מצודת דוד כן העם הזה. על הכהנים אמר כמתרעם הנה כן העם הזה כמי שאתם רואים שאינם יודעים את התורה : וכן הגוי הזה. כפל הדבר במ"ש : לפני. ר"ל בדברי התורה הנתונה מאתי : וכן כל מעשה ידיהם. כמו שטעו בזה כן טועים הם בכל מעשה ידיהם : ואשר יקריבו שם. ומעתה אשר יקריבו שם במזבח נחשב לטמא אם לא יתנו לב ללמוד ולדעת : (מצודת דוד)

[טו] ועתה שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה מטרים שום אבן אל אבן בהיכל יהוה :

רפ"י ומעלה. שנים שעברו : מטרים שום אבן אל אבן. מטרים חזרתם לשבז ולהוסיף על יסוד שיקדחתם בימי כורש וזטל עתה שימו לזבכם לעסוק בצניין וצלימוד לרכי כהונה : (רפ"י)

מצודת דוד ועתה. ר"ל אם כי עדיין אין קרבנם לרצון הואיל ואינם יודעים משפטי טומאה וטהרה וא"כ בנין הבית הוא הכנה לבד להקריב בה כשילמדו כי אז תהיה לרצון : שימו נא. ר"ל עכ"ז הבינו ההפרש שבין אחר התחלת הבנין ובין קודם ההתחלה ושימו נא וגומר : מן היום הזה ומעלה. ר"ל מלפניה : מטרים שום. עד לא הושם אבן הבנין על אבן יסוד ההיכל לבנות הכותל כי היסוד בנוי בימי כורש כמ"ש בעזרא : (מצודת דוד)

[טז] מהיותם בא אל ערמת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשף חמשים פורה והיתה עשרים :

רס"י מהיותם בא אל ערמת עשרים. מהיות לכס מארה משולחת
במעשיכם כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו כ' סאין
ולא היה מולא אלל עשרה : בא אל היקב. הוא צור שלפני הגת והיין יורד
לתוכו : לחשוף חמשים פורה. לשאוב ממנו חמשים מדות שמודלין בהם
יין בגיתות ושמש פורה : לחשוף. למלאות כמו לחשוף מים מגבא (ישעיה
ל) וכן חשפי שובל (שם טז) : והיתה עשרים. לא שנתלחה זיין מארה
יותר מן הדגן אלל שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל
הכרי עומד לפניו ובמשנת אבות דרבי נתן שנינו טעם למה לא אמר זיין
מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרים וחמש פורה והיה עשרה
למדך שהיין מדה יתיר' לעולם וכשהיין לוקה סימן רע לעולם ולפי שהיין
כריך להיות הרבה מנה בו מניין יותר : (רס"י)

מצודת דוד מהיותם. ר"ל הבינו מה שהייתם בא כ"א אל ערמה אחת
בחשבו שימצא בה עשרים מדות ולא מצא בה כ"א עשרה כי נשתלחה בה
המארה : לחשוף. ר"ל בחשבו שימצא לשאוב חמשים מדות מן היין
היורד מן הפורה ולא מצא כ"א עשרים : (מצודת דוד)

מצודת ציון ערמת. כן יקרא כרי תבואה כמו בקצה (רות ג) : היקב. הוא
הבור שהיין יורד שם מן הגת : לחשוף. ענין שאיבה כמו ולחשוף מים
מגבא (ישעיה ל') : פורה. כן יקרא הגת וכן פורה דרכתי לבדי (שם סג) :
(מצודת ציון)

[יז] הפיתי אתכם בשדפון ובירקון ובברד את כל מעשה ידיכם ואין
אתכם אלי נאם יהוה :

מצודת דוד הכיתי אתכם וגו'. וחוזר ומפרש את כל מעשה ידיכם
התבואות שזרעתם אותם הכיתי בשדפון ובירקון : ואין אתכם אלי. ר"ל
ואין אני רואה אתכם שבים אלי : (מצודת דוד)

מצודת ציון בשדפון. ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול : ובירקון. היא
הכספת פני התבואה ונהפך לירקון : (מצודת ציון)

[יח] שימו נא לבבכם מן היום הנה ומעלה מיום עשרים וארבעה לתשיעי
למן היום אשר יסד היכל יהוה שימו לבבכם :

רס"י אשר יוסד היכל. שהתחילו עתה צננייה להוסיף על יסוד הראשון

מצודת דוד ומעלה. ר"ל ולהלאה : **למן היום**. ר"ל שהוא מן היום אשר בנו היסוד של ההיכל משם והלאה שימו לבבכם מה נעשה בימים האלה : (מצודת דוד)

יט העוד הזרע במגורה ועד הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן היום הזיה אברד : (ס)

כ"י העוד הזרע במגורה. עדיין לא זרעתם בסנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי צבנין הבית יבא ברכה במעשה ידיכם : (כָּס"י)

מצודת דוד העוד הזרע במגורה. וכי יש עוד מה מן הזרע במגורה הלא הכל הוצאתם לזריעה כי מעט היו : **ועד הגפן וגו'**. ואפי' הגפן וגו' לא נשא פרי : **מן היום**. אבל מיום התחלת הבניין אשלת ברכה : (מצודת דוד)

מצודת ציון במגורה. כן יקרא אוצר התבואה וכן נהרסו ממגורות (יואל א) : **ועד**. ענינו כמו אפי' וכן ועד כפר הפרזי (ש"א ו) : **נשא**. ענין גדול והצמחה : (מצודת ציון)

כ ויהי דבר יהוה שנית אל חגי בעשרים וארבעה לחדש לאמר : **מצודת דוד** שנית. באותו יום עצמו בכ"ד לחדש הטי' : (מצודת דוד)

כא אומר אל זרבעל פחת יהודה לאמר אני מרעיש את השמים ואת הארץ :

מצודת דוד אני מרעיש. ר"ל הבית הזה לא תקום לעד כי אני מרעיש את השמים כאלו כוכבי שמים ממסלתם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבא עליהם : (מצודת דוד)

כב והפכתי פסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי מרפבה ורכביה וירדו סוסיים ורכביהם איש בחרב אחיו :

כ"ג והשמדתי חוזק ממלכות הגוים. מלכות פרס שהיא מוסלת עכשו

על כל העולם יפלו זיד מלכות אחרת לסוף ל"ד שנה לצניין הבית כמו
שאנו שונין במסכת עכו"ם : (כ"ט)

מצודת דוד והפכתי. ר"ל אבל בסוף אקח מהם נקם ואהפוך כסא כל
הממלכות ואשמיד חוזק הממלכות : **וירדו**. בעמקי השאול : **איש בחרב**
אחיו. מהומת ה' תבוא בהם ויהיו נהרגים איש בחרב אחיו כמ"ש קראתי
וגומר חרב איש באחיו (יחזקאל לח) : (מצודת דוד)

מצודת ציון והשמדתי. ענין כליון : (מצודת ציון)

[כג] ביום ההוא נאם יהוה צבאות אקחך זרפבל בן שאלתיאל עבדי נאם
יהוה ושמתיך פחותם כי בך בחרתי נאם יהוה צבאות : (פ"ט)

כ"י ושמתיך כחותם. כלפי שנגזר על יכניה חזיו חי אני אם יהיה כניהו
בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקנך (ירמיה כג) ואומר שם כתבו
את האיש הזה עירי למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והוא
כחותם :

מצודת דוד אקחך זרובבל. ר"ל אקח איש מזרעך ועל המשיח יאמר :
ושמתיך כחותם. כמו שאין חותם הטבעת זו מיד האדם כן לא תסור
אהבתי ממנו : **כי בך בחרתי**. בזרע היוצא ממך בחרתי להיות הוא מלך
המשיח : (מצודת דוד)

מצודת ציון כחותם. טבעת העשוי לחתום בו אגרות : (מצודת ציון)